

ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНОГО, ГОСПОДАРСЬКОГО І ТРУДОВОГО ПРАВА. ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА

В.М. Комарницький

доктор юридичних наук, доцент
(Луганський державний університет
внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка)

УДК 351.824.11:65

ПРАВОВІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ

Досліджуються тенденції розвитку законодавства з альтернативної енергетики, аналізуються проблеми формування цього законодавства, перспективи його вдосконалення.

Ключові слова: альтернативні джерела енергії, альтернативна енергетика, екологічне законодавство, охорона навколишнього природного середовища, природокористування.

Исследуются тенденции развития законодательства об альтернативной энергетике, анализируются проблемы формирования этого законодательства, перспективы его совершенствования.

Ключевые слова: альтернативные источники энергии, альтернативная энергетика, экологическое законодательство, охрана окружающей природной среды, природопользование.

This article examines trends in the development of law on alternative energy, analyzes the problems of this legislation's formation and the prospects of its improvement.

Keywords: alternative sources of energy, alternative energetic, environmental legislation, environmental protection, natural resources management.

Постановка проблеми. Дефіцит енергоносіїв, потреба в яких за рахунок власних первинних ресурсів задовольняється в Україні лише на 42 %, зумовлює необхідність запровадження так званої альтернативної енергетики. За її допомогою мають вирішуватися питання збереження первинних природних ресурсів, зменшення негативного техногенного впливу на довкілля в процесі енергетичного виробництва. Зокрема, як важливий напрямок енергозбереження альтернативні джерела енергії розглядаються в Концепції Державної цільової економічної програми енергоефективності на 2010 – 2015 роки, схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 19.11.2008 р. № 1446-р. [1].

Виклад основного матеріалу. Особлива роль у вирішенні пробле-

ми запровадження альтернативних джерел енергії відводиться спеціальним законам: "Про енергозбереження" від 01.07.1994 р.; "Про електроенергетику" від 16.10.1997 р.; "Про альтернативні види палива" від 14.01.2000 р.; "Про альтернативні джерела енергії" від 20.02.2002 р. На базі цих законів та інших нормативно-правових актів сьогодні вирішуються проблеми стимулювання розвитку альтернативної енергетики, запровадження технологій, що споживають альтернативні види палива.

Формування окремого напрямку правового регулювання відповідних суспільних відносин об'єктивно не могло не привернути уваги правознавців, які намагаються дати оцінку відповідним процесам у розвитку законодавства. Зокрема, у юридичній літературі було висловлено думку, що правові норми з альтернативних джерел енергії сформували новий правовий інститут у складі природоресурсного права [2, с. 340]. Ця позиція є досить уразливою. Виходячи з того, що правові інститути формують взаємопов'язані правові норми, які утворюють частину галузі права та регулюють певну сторону однорідних суспільних відносин, треба дуже ретельно проаналізувати юридичні джерела походження цих норм. Такими джерелами є закони й інші нормативно-правові акти, що відносяться до сфери енергетики, тобто входять до складу законодавства, що регулює відносини у сфері енергозбереження. Інакше не можна визначити належність законів, що призначені для вирішення проблем виробництва, постачання, транспортування, зберігання, передачі та споживання електричної, теплової та механічної енергії. При цьому всі спеціалізовані закони щодо альтернативних джерел енергії мають пряме походження від базових законів з енергозбереження, утворюють разом із ними одну систему. Наприклад, Закон України "Про енергозбереження", що є базовим у сфері енергозбереження, визначає його правові, економічні, соціальні та екологічні основи, розглядає цей вид діяльності як такий, що спрямований на раціональне використання й бережливе витрачання первинної та перетвореної енергії та природних енергетичних ресурсів. Акцент у цьому законі робиться на стимулюванні розвитку "нетрадиційних та поновлювальних джерел енергії", під якими розуміються джерела, що постійно існують або періодично з'являються в навколишньому природному середовищі у вигляді потоків енергії Сонця, вітру, тепла Землі, енергії морів, океанів, річок, біомаси. Таке визначення, що міститься в Законі України "Про енергозбереження", по суті, відтворено в Законі України "Про альтернативні джерела енергії". Різниця між ними виявляється лише в заміні терміна "нетрадиційні" на "альтернативні". Можна дискутувати з приводу того, наскільки вдало використано зазначені терміни, але важливе одне – вони акцентують увагу на тих джерелах енергії, які мають допомогти вирішувати енергетичні проблеми, коли інші джерела природної енергії можуть виснажитися, закінчитися (вугілля, нафта, газ тощо). При цьому Закон України "Про енергозбереження" включає альтернативні (нетрадиційні) джерела енергії до загальної системи джерел енергії, а спеціальний Закон України "Про

альтернативні джерела енергії" визначає особливості розвитку цих джерел в Україні. Чи має цей закон та інші, які присвячені стимулюванню розвитку окремих видів альтернативних джерел енергії, відноситися до складу природноресурсового законодавства? Слід категорично відповісти: ні. Лише окремі норми цих законів торкаються питань охорони довкілля або підкреслюють зв'язок зазначених джерел із природними умовами в контексті основних приписів щодо розвитку відповідних джерел. У цьому плані закони з альтернативних джерел енергії нічим не відрізняються від інших законів (наприклад, Законів України "Про транспорт", "Про трубопровідний транспорт", "Про транзит вантажів", "Про державну підтримку малого підприємництва", Повітряного кодексу України тощо), що регулюють ті чи інші сектори економіки, і включають до себе норми з охорони довкілля, природокористування в тому обсязі, який дозволяє пов'язати, узгодити відповідні закони з вимогами екологічного законодавства. Але ця обставина не змінює загальну галузеву належність законів, які можуть включати, крім норм екологічного призначення, і норми адміністративного, конституційного, фінансового та інших галузей законодавства, вирішують певні завдання, надають цим нормам відповідної спрямованості, організують їх для досягнення поставлених цілей.

Якщо ж проаналізувати акти природоресурсного законодавства на предмет наявності в них сукупності норм, що регулюють відносини з розвитку альтернативних джерел енергії, то можна констатувати таке. Норми, що мають зазначену вузькоспеціалізовану спрямованість, у Водному кодексі України, Кодексі України про надра, Земельному кодексі України, Законі України "Про охорону атмосферного повітря" та в інших природоресурсних актах відсутні. У наведених та інших законодавчих актах, включаючи пов'язані з ними підзаконні акти, можна виділити групу норм, що присвячена питанням енергетики в контексті використання для цілей її розвитку окремих природних ресурсів і забезпечення екологічної безпеки в процесі функціонування енергетичних об'єктів. Ці вимоги враховують специфіку відповідного природного ресурсу при регламентації тієї чи іншої діяльності, що пов'язана з використанням певної властивості цього природного ресурсу. У Кодексі України про надра, наприклад, прямо не йдеться про використання надр для отримання альтернативної енергії. Класифікація видів користування надрами побудована за основними напрямками такого користування, а саме: геологічне вивчення, у тому числі дослідно-промислова розробка родовищ корисних копалин загальнодержавного значення; видобування корисних копалин; будівництво та експлуатація підземних споруд, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин, у тому числі споруд для підземного зберігання нафти, газу та інших речовин і матеріалів, захоронення шкідливих речовин і відходів виробництва, скидання стічних вод тощо (ст. 14 Кодексу України про надра). Більш конкретизований вигляд здійснення зазначених видів користування надрами має при

ознайомленні з різними класифікаціями видів запасів і ресурсів корисних копалин державного фонду надр. Деякі з них безпосередньо торкаються такого альтернативного джерела енергії, як теплоенергетичні підземні води. Це, зокрема, Інструкція із застосування Класифікації запасів і ресурсів корисних копалин державного фонду надр до родовищ теплоенергетичних підземних вод, затверджена наказом Державної комісії України по запасах корисних копалин від 07.06.2007 р. № 182 [3]. Вимоги цієї інструкції є обов'язковими для суб'єктів господарювання незалежно від організаційно-правової форми, форми власності та підпорядкування, що здійснюють планування, фінансування й виконання геологорозвідувальних робіт з пошуків і розвідки родовищ теплоенергетичних підземних вод, проектування та будівництво водозабірних споруд, експлуатацію родовищ теплоенергетичних підземних вод. Під теплоенергетичними підземними водами розуміються підземні термальні води, які використовуються для опалювання й виробітку електроенергії. Теплоенергетичні води характеризуються температурою більше 35° С. В окремих випадках для теплопостачання й інших цілей можуть використовуватися субтермальні підземні води з температурою від 20 до 35° С. За вказаною інструкцією до експлуатаційних запасів теплоенергетичних вод відноситься підрахована за даними геологічного вивчення родовищ (ділянок) кількість теплоенергетичних вод, яка може бути видобута з надр раціональними за техніко-економічними показниками водозаборами в заданому режимі експлуатації за умови відповідності якісних характеристик цих вод вимогам установлених кондицій та допустимого рівня впливу на довкілля впродовж розрахункового терміну водокористування. У цілому ж питання розвитку альтернативних джерел енергії в законодавстві про надра розглядається в контексті загального регулювання використання надр для потреб енергетики.

Таким само чином забезпечується врегулювання альтернативних джерел енергії у водному законодавстві. Наприклад, у Водному кодексі України йдеться про використання води для потреб енергетики як одну зі складових поняття використання води (процес вилучення води для використання у виробництві з метою отримання продукції та для господарсько-питних потреб населення, а також без її вилучення для потреб гідроенергетики, рибництва, водного, повітряного транспорту й інших потреб). Уточнюється таке використання в Законі України "Про альтернативні джерела енергії" та ДСТУ 3569-97, які серед інших видів енергії виділяють енергію хвиль, припливів та гідроенергію, які, зокрема, породжуються як малими річками, так і Світовим океаном (морськими течіями, температурними градієнтами морів та океанів тощо).

Приклади зв'язку альтернативних джерел енергії з певними природними ресурсами можна продовжувати наводити, але й зазначених достатньо для усвідомлення того, що значна частина альтернативних джерел енергії є проявом певних властивостей тих чи інших природних ресурсів (наприклад, енергія вітру є проявом руху повітря тощо). У та-

кому разі вони підпадають під дію природоресурсного законодавства, яке встановлює вимоги щодо природокористування на засадах загального та спеціального використання природних ресурсів. У розгляданій правовій ситуації поставлення питання про самостійний правовий інститут у складі природоресурсного права уявляється досить штучним, таким, що суперечить сталим поглядам на право природокористування як комплексний правовий інститут екологічного права, що, як зазначає Н.Р. Малишева, "регулює суспільні відносини у сфері забезпечення ефективного раціонального використання людиною природних ресурсів, природних об'єктів та природних умов" [4, с. 85]. Цей інститут поділяється на види за типами природних ресурсів, зокрема на право землекористування, право водокористування, право надрокористування тощо. До одного з зазначених видів природокористування й відносяться альтернативні джерела енергії, що мають природне походження.

Окремо слід звернути увагу на питання права власності, що виникає у зв'язку з використанням альтернативних джерел енергії. Начебто воно є зрозумілим, оскільки йдеться про прояви енергії (сонячна радіація, вітер, сила морських хвиль тощо), які не можуть бути індивідуально визначеними, а отже, як справедливо зауважує Л.О. Бондар, не можуть бути об'єктами права власності [2, с. 341]. Однак було висловлено думку про те, що окремі відновлювальні джерела енергії слід розглядати як самостійні об'єкти права власності, оскільки сонячна й вітрова енергія є природними ресурсами, які підлягають використанню й обліку людиною [5, с. 89-91]. З цього приводу необхідно зауважити таке. Не викликає сумнівів природне походження зазначених видів енергії. Проте вони не можуть виділятися з тих природних об'єктів, із якими пов'язані. Сталою є думка про неможливість привласнення таких об'єктів. Це стосується насамперед атмосферного повітря – нематеріального субстрату, енергія природного руху якого утворює вітрову енергію. І важко уявити, яким чином можна здійснювати облік вітрової енергії. Інша річ, коли йдеться про перетворення вітрової енергії за допомогою спеціальних установок на електричну та інші види енергії, котрі можуть бути використані у виробництві та побуті. Така енергія, зокрема електрична, є результатом праці, може бути оцінена за витратами на її виробництво, піддаватися обліку за обсягами виробництва та за об'єктами, що її виробляють (див., зокрема, Порядок формування та ведення реєстру об'єктів електроенергетики, що використовують альтернативні джерела енергії (крім доменного та коксівного газів, а з використанням гідроенергії – лише малих гідроелектростанцій), затверджений постановою Національної комісії регулювання електроенергетики від 25.03.2010 р. № 299). Завжди можна визначити й власника об'єкта, котрий перетворює вітрову енергію на електричну. Таким чином, про право власності можна говорити стосовно результатів перетворення альтернативних джерел енергії на конкретний вид енергії – електричну, теплову та механічну. І тільки тоді, коли вони можуть виступати товарною продукцією, призна-

ченою для купівлі-продажу.

Отже, можна констатувати, що альтернативні джерела енергії, котрі мають зв'язок з окремими природними ресурсами, підпадають під дію законодавства про енергозбереження та екологічного законодавства. Законодавство з енергозбереження виділяє альтернативні джерела енергії в окремі види енергії, установлює вимоги щодо організації їх упровадження в господарську діяльність, визначає їх роль та особливість у вирішенні проблем енергозбереження в Україні. Екологічне законодавство в контексті своїх загальних вимог щодо забезпечення екологічної безпеки та особливих – щодо організації спеціального природокористування регулює питання охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів при будівництві об'єктів альтернативних джерел енергії та формуванні мережі транспортування енергії, що отримуються від відповідних джерел.

Усе зазначене свідчить, що законодавство про альтернативні джерела енергії формується на межі різних галузей законодавства. Проте ключовим призначенням цього законодавства є сприяння (стимулювання) розвитку альтернативних джерел енергії. Інакше не можна сприймати це законодавство, що все більше починає спеціалізуватися на врегулюванні відносин, пов'язаних із використанням альтернативних видів енергії, альтернативних видів палива. Наприклад, у цій сфері чинними є Закони України "Про внесення змін до деяких законів України щодо стимулювання розвитку вітроенергетики України" від 08.06.2000 р., "Про газ (метан) вугільних родовищ" від 21.05.2009 р., "Про внесення змін до деяких законів України щодо сприяння виробництву та використанню біологічних видів палива" від 21.05.2009 р. тощо. Поглиблення спеціалізації відповідного законодавства свідчить про значущість проблем розвитку альтернативних видів енергії, про складність подолання традиційних підходів до розвитку енергетики, про необхідність посилення тиску на виробників і споживачів електричної та інших видів енергії з метою переорієнтації їх на нові, більш економічно та екологічно "вигідні" для держави. Ключовою ідеєю цих законів є стимулювання заінтересованості суб'єктів господарювання у виробництві альтернативних видів енергії та її споживанні.

Можна прогнозувати подальшу спеціалізацію відповідного законодавства, оскільки ще не всі напрямки розвитку альтернативних видів енергії мають спеціальну законодавчу підтримку у вигляді окремих законів, що їм присвячені. Одночасно не можна не звернути уваги на те, що розвиток законодавства, який базується на збільшенні кількості законів, не відповідає принципам систематизації законодавства, які орієнтують на зменшення кількості законів, на системне врегулювання відповідних питань у межах одного законодавчого акта. Об'єктивно в подальшому це зумовить поставлення питання про впорядкування законодавства про альтернативні джерела енергії на засадах його систематизації. Останнє, крім зазначених моментів, зумовлюється й іншими обставинами. Так, не

можна не бачити того, що за логікою розвитку законодавства з енергозбереження основні, базові принципові положення щодо впровадження альтернативних джерел енергії мали б закріплюватися й у подальшому вдосконалюватися в головному системоутворюючому законодавчому акті цієї сфери – Законі України "Про енергозбереження". Власне, як уже зазначалося, це мало місце на момент прийняття закону, але потім не отримало продовження. У рамках цього закону, зокрема шляхом включення до нього спеціальних розділів, можна було б вирішити всі ті завдання, які вирішують на цей час Закони України "Про альтернативні джерела енергії", "Про альтернативні види палива". Проте цього не було зроблено не випадково. Як відомо, крім регулюючої функції закони виконують й інші, наприклад ідеологічну, сигналізуючу. Ці функції важливі тим, що за допомогою спеціального закону привертають увагу до проблем, вирішення яких має для суспільства надзвичайно велике значення. Держава сигналізує, показує, що не тільки знає про існування проблеми, але й бажає її вирішити, знає, як це зробити. У певному сенсі такі спеціальні закони мають мобілізуючий характер: формують певну ідеологію в суспільстві, акцентують увагу на організаційних, фінансових та інших аспектах вирішення проблеми, сприяють залученню в цю сферу інвестицій, стимулюють суб'єкти господарювання до виробництва та споживання відповідних джерел енергії. Отже, не можна не визнати корисності таких вузькоспеціалізованих законів. Разом із тим, не можна не зазначити, що вони несуть у собі й певні деструктивні елементи, пов'язані зі зростанням ризику виникнення неузгодженостей між законами, що регламентують однорідні суспільні відносини, у зв'язку зі збільшенням їх кількості. Найбільш помітною неузгодженістю в розгляданій системі законодавства є термінологічна. У ній ідеться про "поновлювальні", "альтернативні", "нетрадиційні", "відновлювані" джерела енергії. Такого термінологічного різноманіття не було б, якщо правове регулювання в цій сфері розвивалося б на базі одного закону. Логіка розвитку законодавства однозначно приведе саме до такого варіанту його систематизації. Очевидно, це відбудеться тоді, коли чітко запрацюють механізми запровадження альтернативних видів енергії, коли їх використання набуде сталого характеру, коли погляд на них зміниться й вони вже розглядатимуться не як "альтернативні", а як прийнятні всіма суб'єктами господарювання джерела енергії, що є "рівноправними" в загальній системі джерел енергії в Україні.

Більш активну роль у забезпеченні використання альтернативних джерел енергії має відіграти природоресурсне законодавство. У ньому слід чіткіше виписати всі аспекти надання природних ресурсів у спеціальне природокористування для цілей альтернативної енергетики. Зокрема, у Кодексі України про надра (ст. 14) варто було передбачити такий вид користування надрами, як здійснення діяльності, пов'язаної з отриманням геотермальної енергії, використанням нетрадиційних видів енергетичної сировини з родовищ, у тому числі техногенних, корисних ко-

палин (зокрема нафтові, газові, газоконденсатні й нафтогазоконденсатні вичерпані, непромислового значення та техногенні родовища тощо). Мав би не обмежуватися окремими положеннями (у них наголошується на безпеці водокористування, бережливому споживанні вод) щодо особливостей спеціального водокористування для гідроенергетичних потреб Водний кодекс України (ст. 66). У ньому слід передбачити окрему главу, присвячену визначенню особливостей надання водних об'єктів для цілей, пов'язаних з енергозабезпеченням, включаючи використання таких альтернативних видів енергії, як енергія хвиль і припливів, гідроенергія.

Висновок. Отже, проведений аналіз указує на те, що систематизацію законодавства щодо альтернативних джерел енергії ще не завершено. Ключову роль у цьому процесі має відіграти Закон України "Про енергозбереження", формат якого дозволяє систематизувати основні положення з розвитку альтернативної енергетики. Крім того, більш активну роль у забезпеченні розвитку альтернативних джерел енергії має відіграти природоресурсне законодавство. В актах цього законодавства (Кодексі України про надра, Водному кодексі України тощо) є можливість чіткіше виписати всі аспекти надання природних ресурсів у спеціальне природокористування для цілей альтернативної енергетики.

Бібліографічні посилання

1. Офіційний вісник України. – 2008. – № 89. – С. 52.
2. Природоресурсне право України : навч. посіб. / За ред. І.І. Каракаша. – К.: Істина, 2005. – С. 340.
3. Офіційний вісник України. – 2007. – № 47. – С. 233.
4. Екологічне право України. Академічний курс : підруч. – Друге видання / За заг. ред. Ю.С. Шемшученко. – К.: ТОВ "Видавництво «Юридична думка»", 2008. – С. 85.
5. Кишко-Єрлі О.Б. Правове регулювання використання відновлювальних джерел енергії : Дисертація ... канд. юрид. наук. – К., 2010. – С. 89 – 91.

Надійшла до редакції 19.09.2012

Г.О. Барабаш

кандидат юридичних наук
(Міжнародний університет
бізнесу і права, м. Херсон)

УДК.349.22

СУДЯ ЯК СПЕЦІАЛЬНИЙ СУБ'ЄКТ ТРУДОВОГО ПРАВА У РОСІЙСЬКІЙ ФЕДЕРАЦІЇ

Проаналізовано правові основи трудового статусу суддів, порядок конкурсного відбору та укладення трудового договору судьями Російської Федерації.

Ключові слова: суб'єкт трудового права, система судів, трудовий договір, конкурсний відбір.